

А. Ф. Суровий, В. Й. Жезицький

СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКІ ЗАКЛАДИ ПРОФТЕХОСВІТИ НА ПОДІЛЛІ В 1920-Х РОКАХ

У статті висвітлюється питання про формування і діяльність сільськогосподарських закладів профосвітньої освіти на Поділлі в 1920-х роках.

Ключові слова: професійно-технічна освіта, сільськогосподарська професійна школа, школа сільськогосподарського учнівства, сільськогосподарські курси, сільські профшколи для дорослих, навчальні програми, фінансово-матеріальне забезпечення.

На початку 1920-х років відповідно до соціально-економічних умов, що на той час склалися, і планів правлячої комуністичної партії щодо побудови нового, соціалістичного суспільства, відбувалося докорінне реформування всієї системи освіти в Україні та інших радянських республіках. Партійні органи поставили вимогу, що всі заходи у справі навчання і виховання дітей та юнацтва мають бути «доконечно погоджені з ґрунтовними завданнями соціалістичної революції, мусять походити з життєвих інтересів та умов працюючих». У підвалини побудови виховних культурно-освітніх закладів радянської влади було покладено: «1) процес праці, як відбудова, виховання й пізнання; 2) розмаїтість життєвих потреб, як мета виховного процесу; 3) практика – спрямована не лише на пояснювання світу, а й на зміну його» [1].

Шлях розвитку нової освіти в УСРР були законодавчо визначені е 1922 року в Кодексі законів про народну освіту. Розпочалася реорганізація освіти, в процесі якої було ліквідовано найстаріші вищі навчальні заклади України – університети в Києві, Харкові і Одесі (як зазначалося «через їх відірваність від життя, невідповідність завданням, що їх висунула революція», а також через «стару професуру» і «переважно дрібнобуржуазний склад студентства» тощо). Було створено мережу інститутів народної освіти, народного господарства, медичних, музично-драматичних, сільськогосподарських та ін. [2].

В той же час гостро постали питання про розвиток професійно-технічної освіти, особливо в УСРР. Адже тут, на відміну від системи соціального виховання. Наркомат освіти УСРР дістав у спадок від попередників практично зруйновану систему нижчої ланки професійної освіти, яка складалася із: середніх індустріально-технічних шкіл – 10, ремісничих – 225, сільськогосподарських – 54, торгово-промислових – 21, фельдшерських та акушерсько-фельдшерських – 16, мистецьких – 11 [3].

На розвиток системи профтехосвіти в Україні, в тому числі й на Поділлі, мали вирішальний вплив соціально-економічні фактори, що склалися на початок 1920-х років, після більш як семирічного періоду війни і революції.

Це, по-перше, небачена економічна розруха, внаслідок якої виникло й зростало масове безробіття і катастрофічно погіршувались

умови життя трудящих, відбувалося скорочення чисельності робітничого класу, його депролетаризація. Так, у цукровому виробництві губернії в 1914 році було зайнято 32200 робітників, а в 1921 – лише 6930, тобто зменшилось у 4,64 рази [4]. Багато робітників загинуло на фронтах, інші, ставши безробітними, були вимушені займатись кустарними промислами або розбрелись по селах на заробітки. Внаслідок цього гостро постала проблема робочої сили для всіх галузей народного господарства та її підготовки у спеціальних закладах.

По-друге, гостроту цієї проблеми посилювали обставини, пов'язані з переходом до нової економічної політики. Це привело до відбудови промисловості і сільського господарства. Зокрема, відновилась посівна площа (в 1913 році на Поділлі засіяли 1600 тис. десятин землі, в 1924-1601 тис. десятин), зросло поголів'я коней, свиней. Все це вимагало тисячі й тисячі нових, знаючих і кваліфікованих працівників [5].

По-третє, із запровадженням непу довелось відмовитись від властивих для періоду «воєнного комунізму» мілітаризації праці, примусових мобілізацій робочої сили і дбати про поліпшення якісних характеристик трудового потенціалу. Запровадження елементів ринкових відносин у промисловості та сільському господарстві призвело до створення ринку праці і конкуренції на ньому. До того ж, суттєві зміни в сільському господарстві та розвиток кооперації супроводжувались зростанням попиту на робочу силу, ознайомлену з основами сільськогосподарського виробництва, агротехнічним обслуговуванням господарств, новою технікою для землеробства тощо. Все це також вимагало розширення підготовки кваліфікованої робочої сили.

По-четверте, в період непу, згідно із земельним законом УСРР від 22 листопада 1922 року, земля передавалась у приватне користування селян або в оренду. Продрозкладка замінювалась продвільним податком. Після його виконання селянин отримував право вільно розпоряджатися плодами своєї праці, вільно продавати свою продукцію. На селі активно проводились землевпорядкувальні роботи в інтересах усіх категорій селянства. Було запроваджено систему контрактації як єдиної форми заготівель і закупівлі продукції землеробства і тваринництва. Активно йшов процес створення селянських постачальних і збутових товариств. Тільки в Могилів-Подільському, Вінницькому і Тульчинському округах на 1 жовтня 1925 року нараховувалось 367 універсальних сільськогосподарських товариств і 92 спеціалізованих, у Проскурівському окрузі – 210 сільгосптовариств, у Кам'янецькому – 130 [6]. У сільському господарстві значно поширилось використання техніки для обробки землі. Водночас відроджувалась робота млинів, крупорушок, олійниць, сироварень, коптилень та інших невеликих підприємств по переробці продукції, виготовленню одягу, взуття та ін. Все це потребувало праці й допомоги селянам з боку кваліфікованих фахівців в організаційних, технічних та інших питаннях [7].

По-п'яте, надзвичайно важливий, суттєвий вплив на формування системи профтехосвіти справляли такі фактори, як жахли-

ве становище підростаючого покоління в умовах післявоєнної розрухи, масове сирітство і безпритульність дітей у великих розмірах. У кореспонденції про стан та діяльність Подільського губвідділу народної освіти від 14 липня 1921 року повідомлялось, що загальна кількість дітей віком від 4 до 15 років на той час становила по губернії близько 1 млн., з них менше половини перебували в школах і дитячих будинках, решта – поза навчанням [8]. Навіть пізніше, в 1925 році, в школах Поділля не мали змоги навчатися до 40% дітей шкільного віку. Усім їм необхідно було дати освіту і одночасно соціально захистити їх, забезпечити можливість здобути професію і необхідні умови для самостійного життя.

У таких умовах особливо важливим завданням в УСРР, як і в інших республіках, було запровадження системи професійної освіти. Її завдання були визначені в Кодексі законів про народну освіту УСРР (1922 р.): «Основними завданнями профосвіти суть:

- а) продукція всіх видів кваліфікованої робочої сили, необхідної для відбудови народного господарства та для соціалістичного будівництва;
- б) керування всієї культурно-освітньої роботи по ідеологічних шляхах кермувочої класи – пролетаріату».

Далі вказувалось, що здійснення цих завдань «забезпечується встановленням єдиної соціалістичної системи профосвіти», в своїй організації та методах застосованої до потреб народного господарства та державного будівництва [9].

На основі існуючих напрямів розвитку народного господарства та державного будівництва були визначені основні вертикалі профосвіти: індустріально-технічна, сільськогосподарська, соціально-економічна, медична, педагогічна, художня.

Керівництво закладами профтехосвіти здійснювали: Головний комітет науково-спеціальної і професійно-технічної дисципліни (Укрголовпрофосвіта) – у складі Наркомату освіти УСРР, а на місцях – губернські та повітові комітети – у складі відповідних органів народної освіти. У самих закладах освіти керівництво здійснювали ради, до яких входили: завідувач (голова), представники місцевих органів профспілок, фабрично-заводських комітетів, усі викладачі і керівники практичних робіт, представники комсомолу, учнів [10].

Керівні партійні і радянські органи, громадські організації у цей період приділяли постійну увагу питанням професійної освіти, в тому числі й сільськогосподарської. VI конференція КП(б)У в грудні 1921 року, розглядаючи питання про завдання профспілок, визначила, що одним з найголовніших «є профтехосвіта і турбота про позашкільну освіту дітей робітників» [11]. У резолюції I губернського з'їзду профспілок (березень 1921 р.) «Про культурно-освітню роботу спілок» ставились вимоги вжити заходів для забезпечення всіх загальноосвітніх і професійних шкіл пристосованими приміщеннями, удосконалювати мережу профтехосвіти відповідно до потреб господарського розвитку губернії [12]. IV Подільський губернський з'їзд Рад у січні 1924 року наголосив: «Враховуючи економіку губернії, губернський з'їзд Рад висуває як чергове за-

вдання виконавчих комітетів в галузі професійно-технічної освіти такі: а) забезпечення повною мірою у навчально-матеріальному відношенні існуючої мережі сільськогосподарських шкіл; б) в першу чергу щодо інших видів професійної освіти розвиток масової сільськогосподарського учнівства; в) перегляд мережі і складу учнів решти закладів професійної освіти» [13].

На основі численних рішень директивних органів і проведеної підготовки роботи на Поділлі, як і в інших регіонах України, поступово розгорталась мережа навчальних професійних закладів, у тому числі й сільськогосподарських. Найбільш поширеним видом цих навчальних закладів стали професійні школи, які почали створюватися у 1920-1921 роках. У Кодексі законів про народну освіту підкреслювалось: «Професійні школи, базуючись на виробництві індустріальним у місті і сільськогосподарським у селі, як масові школи – організуються за загальним правилом лише в цих галузях освіти». Завдання сільськогосподарських профшкіл було визначено чітко: «підготовляти кваліфікованих робітників і нижчих адміністративно-технічний персонал до різних галузей народного господарства і державного будівництва. Профшколи мусять дати учням загальні й спеціальні знання й навички та громадсько-політичне виховання, потрібно для активної і свідомої участі в соціалістичному будівництві країни» [14]. Термін навчання було встановлено три роки.

На практиці протягом певного періоду організовувались так звані школи перехідного періоду. В залежності від обсягу програмового матеріалу вони поділялися на два розряди. У положенні про ці школи говорилось, що у школах першого розряду учні здобувають загальну підготовку: «вивчають предмети загальноосвітні ... і спеціальні – вимірювання землі, потрібні для сільських господарів основні відомості з природничих наук, сільського господарювання з його найголовнішими галузями і відомості про найголовніші закони, що стосуються до сільського господарства». У школах другого розряду більше уваги приділяли практичній підготовці в галузі сільськогосподарського виробництва. Але в 1924 році ці школи перехідного типу були трансформовані у сільськогосподарські інтегральні школи, які відрізнялися від шкіл звичайного типу і забезпечували вищий рівень підготовки. До них приймали лише підлітків, які закінчили семирічну загальноосвітню школу. Обидві ці групи профшкіл існували паралельно [15].

Створення нових професійних шкіл у сільськогосподарській вертикалі, як і в інших, здійснювалось по-різному. Так, у звіті про діяльність Кам'янець-Подільського повітового відділу народної освіти від 2 лютого 1921 року повідомлялось: «Підвідділ профосвіти, з огляду на сучасний перехідний момент, склав план діяльності у двох напрямках: а) через перетворення існуючих і заснування нових шкіл і технікумів забезпечити на майбутнє приплив свіжих кваліфікованих сил на ринок праці; б) до часу, поки технічні профшколи й технікуми дають такі сили, поширювати профосвіту в широких масах людної, яка вже переросла шкільний вік, через організацію позашкільної профтехосвіти [16].

Через півроку, 4 липня 1921 року Кам'янець-Подільський повітковий відділ народної освіти у звіті про свою діяльність повідомив про здійснені у цій галузі заходи:

- у повітковому центрі організовано землемірні курси, на яких навчання мало розпочатися 15 лютого;
- були відкриті сільськогосподарські курси в селах Кадіївці та Оринині;
- розпочато роботу по організації в Кам'янецькому повіті двох агрономічних профшкіл;
- здійснювався обмін наявних педагогічних сил з метою використання їх в системі профосвіти;
- планувалось заснувати в повіті дві агро налічні профшколи, а також межову профшколу.

Велась підготовка до організації сільськогосподарських курсів у різних селах повіту; а) по культурі цукрового буряка й кооперуванню цукрово-бурякової площі; б) на садівництву з переробкою садовини: в) по городництву з переробкою городини [17].

Саме в 1921 році профшколи стали досить поширеною формою профтехосвіти. За даними Укрголовпросвіти, на 1 серпня цього року у Подільській губернії діяло 29 профшкіл, в яких працювали 290 викладачів, котрі навчали 1531 учня, в тому числі було 14 агрономічних профшкіл, а в них 202 учні, а також різні курси [18].

У наступному, 1922 році ця мережа профшкіл ще більше розширилась. На 1 вересня цього року в губернії діяли понад 50 профшкіл різного профілю. Серед них більше половини становили заклади індустріально-технічної вертикалі. Поширеними були й заклади сільськогосподарської профосвіти.

Зокрема, у Вінниці на той час функціонували 13 закладів профтехосвіти, серед них 1 сільськогосподарська школа. У Вінницькому повіті діяли 5 закладів профосвіти, серед них – П'ятничанська профшкола сільськогосподарського машинобудування та сільськогосподарська школа в Гуменному [19].

Водночас у Кам'янецькому повіті було 16 профтехзакладів, серед них – у повітовому центрі – землемірні курси, у селі Кутківцях – агро-політична профшкола [20].

У Жмеринському повіті серед 8 профтехзакладів працювали: сільськогосподарські профшколи в Браїлові та Андріївці [21]. У Проскурівському повіті було 4 заклади профтехосвіти, в тому числі сільськогосподарська профшкола в Юхимівцях (Дзеленче) [22]. У Могилів-Подільському повіті нараховувалось 7 профзакладів. Серед них – профшкола механізації сільського господарства в Могилеві, сільськогосподарська школа в Кукавці і Попелюхах [23]. У Брацлавському повіті серед 8 закладів профосвіти діяли сільськогосподарські профшколи в Немирові і Печарі [24]. У Ямпільському повіті було 4 навчальних профзаклади, серед них – сільськогосподарська школа в Стіні [25]. На Новоушицький повіт припадало 4 профзаклади, в тому числі сільськогосподарські школи у Говорах, Китайгороді і Красносільці [26]. Серед чотирьох навчальних профзакладів Ольгопільського повіту були сільсько-

господарські школи у Літині та Хмільнику. У Летичівському повіті серед чотирьох профзакладів діяли сільськогосподарські школи в Летичеві, Женишківцях [27]. Є дані також по Шепетівському округу: архівно джерело свідчить про наявність тут двох сільськогосподарських профшкіл (на жаль, місця їх розташування не вказані). Є дані також по Шепетівському округу: архівно джерело свідчить про наявність тут двох сільськогосподарських профшкіл (на жаль, місця їх розташування не вказані) [28].

Отже, у повітах губернії в 1922 році сільськогосподарські профшколи становили від 12 до 28% від загальної кількості навчальних профзакладів [30].

З 1923 року, одночасно з розгортанням мережі сільськогосподарських профшкіл, набули поширення різноманітні курси, в тому числі й сільськогосподарські. У директивних документах про освіту курси були як формою перехідного періоду і призначалися переважно для дорослих. Їх метою було підвищення кваліфікації робітника, покращення його теоретичної підготовки, набуття додаткової спеціальності тощо. У наступні роки спостерігається і організація різних курсів, і дальший розвиток мережі профшкіл. На вересень 1924 року, за даними губернського відділу народної освіти, на Поділлі функціонувало до 70 профшкіл, у тому числі й сільськогосподарських [29]. 14 вересня 1924 року президія Подільського губвиконкому, обговоривши питання про роботу сільгоспшкіл, визнала за необхідне в кожному окрузі мати 4 сільгоспшколи (дві з рослинництва, одну з тваринництва і одну з інтенсивних галузей сільського господарства) [41]. Тоді ж вирішено обов'язково виділяти для сільгоспшкіл землю, де майбутні спеціалісти набували б навиків ведення сільськогосподарського виробництва. Було встановлено кому відведення землі для сільгоспшкіл – до 15 десятин [41]. «Сільськогосподарські школи, – відзначалося у постанові, – мають стати центрами консультативного впливу на населення в розумінні технічних завдань, показової роботи і, по можливості, постачання населення сільськогосподарським матеріалом, а також впровадження брати участь в губернській діяльності сільськогосподарській роботі як досвідницькі опорні пункти [31].

Відповідно до цього й діяли сільськогосподарські школи Поділля. Відомою стала, наприклад, Кам'янець-Подільська сільськогосподарська лісова профшкола, якій було виділено лісові ділянки: Цибулівську, Панівецьку, Баговицьку. Тут учні проходили практику. У школі було в обробітку 103 десятини орних земель і понад 14 десятин саду. Як відзначалося в документах про інспектування цього закладу, «на 26 десятинах було запроваджено шестипільну сівозміну, було дві пари коней, створено зразковий город і овочевий розсадник, які перебувають у зразковому стані». Створили тут також шкільну навчальну пасіку на 7 вуликів. У розпорядженні школи було кілька садіб у різних районах міста. Навчання здійснював колектив викладачів (30 чол.). Очолював його завідувач школи В.Пернацький. Участь в управлінні брав і учнівський старостат, звіти якого заслуховували і обговорювали на загальних зборах викладачів і учнів. Практику учні проходили

в літній час у радгоспах та лісництвах. Кам'янець-Подільська сільськогосподарська лісова школа користувалась авторитетом серед навколишнього селянства [32].

У Вінницькому окрузі серед кращих сільськогосподарських профшкіл була Гніванська школа (при цукрозаводі), в якій навчався 951 учень. Вона підтримувала постійні зв'язки з профспілкою цукровиків. Спілка щорічно виділяла кілька додаткових стипендій для учнів. Загальна збори школи в листопаді 1925 року відзначили «цілком задовільний стан школи як з навчального, так і з господарського боку». В резолюції також відзначалось: «Збори підкреслюють, що всі колишні учні, які скінчили школу, цілком відповідають і задовільно виконують покладені на них обов'язки помічників директора, хіміка та теплотехніка, виконуючи також роботи ремонтно-будівельного характеру» [33].

У Кам'янецькому окрузі на той час почали діяти такі сільськогосподарські профшколи, як Новоушицька, Китайгородська і Голозубинецька. Про становище останньої з них учні писали в газеті «Червоний кордон»: «Що рік – міцніє наша професійна сільгоспшкола. Зразу не було майже ніякого реманенту, учнів було теж мало: всього 14 чоловік. Але згодом справа покращала. Придбала школа нового бугая, а також кнура англійської породи. Маємо культиватора, дві борони і плуг. Тепер є можливість зв'язати теоретичні знання з практикою роботи в полі [34].

Тодішня преса позитивно відзначала й досвід Новоушицької профшколи. В ній навчалось 60 учнів. При школі діяв комсомольський осередок (12 членів). В одній із статей відзначалось: «Виробнича практика в школі поставлена гарно: працюють майстерні (кузня, слюсарня та стельмашня), учні втягуються широко до виробничих народ та до обговорення питань виробничої роботи в майстернях. Восени шкільна рада зробила набір молоді (не учнів), бажаною вчитися в майстернях при школі. За рекомендаціями сільрад з навколишніх сіл, а також із самої Нової Ушиці до навчання в майстернях поступило 16 осіб, з яких було організовано виробничий колектив. Зараз навчання практикантів має закінчуватись. Кожен з них здобув певні виробничі навички й може бути самостійним ковалем чи слюсарем [35].

У Кам'янецькому окрузі в кінці 1925 року діяли 5 сільгоспшкіл з кількістю учнів 323, а також 78 гуртків і курсів, що охоплювали майже 300 чоловік [36].

Добре відомою тут була Дзеленецька сільгосппрофшкола, яка відрізнялась тим, що мала активні зв'язки з селянством. Про це повідомлялось в одному з матеріалів газети: «Спочатку селяни дивились нашу школу не тільки з невідовою, а й навіть трохи вороже. Школа тоді й не могла бути прикладом: не було ремонту, землі оброблялася абияк. За деякий час школа зміцніла. Тепер селяни вчать, як господарювати. Посилився, вплив школи на господарство. Так, розширилось площа засіву буряків та конюшини. Допомогає школа поширити породу худоби. При школі є злучний пункт: жеребець арденської породи, кнур білої англійської породи та бугай» [37].

Владні й освітні органи схвалювали досвід таких зразкових шкіл, як Дзеленецька та ін., вимагали застосовувати його якомога ширше. Так, у губернський з'їзд Поділля (квітень 1925 року), розглядав питання про розвиток профтехосвіти, поставив завдання, «щоб сільськогосподарські школи вели якнайширшу агрокультурну працю та агротехнічне обслуговування навколишнього селянського господарства, щоб праця і завдання сільськогосподарських шкіл, дослідних станцій, агрокультурних і кооперативних закладів були тісно ув'язані, а де можливо, то і сполучені». З'їзд зобов'язав губвиконком звернути особливу увагу на розвиток сільськогосподарської освіти у Проскурівському окрузі, а в перспективі – у кожному районі. В цьому ж році відкрито 3 сільгоспшколи у Шепетівському окрузі [38]. У звіті Тульчинського окружного відділу народної освіти повідомлялося, що в 1924-1925 навчальному році поліпшилось забезпечення кадрами агро профшкіл. Кожен з них мала в своєму складі по три агрономи пересічно, але були й перешкоди в роботі: «відсутність належної кількості землі, робочої худоби та реманенту, книжок, приладдя та потреба будинків в ремонті».

Чимало закладів сільськогосподарської профосвіти і далі зростало у всіх округах, в тому числі у Проскурівському, Шепетівському та інших округах [39].

Як і раніше, такі школи розвивали плідні зв'язки з навколишнім селянством. Так, у замітці про сільгосппрофшколу села Гринчук Жванецького району на Чермеровечнині повідомлялося: «Міцніе господарство, а через те й міцніе авторитет школи серед селянства, яке уважно слідкує за агрономічними дослідями школи. Поради селянству, надання агрономічного досвіду – це є одною з головних робіт школи. За два роки свого існування школа дала подарунок сільського господарства – 12 агротехніків, що будуть весті господарство селянина певними шляхами [40].

Але зв'язки сільгоспшколи з селянством не обмежувались лише виробничими справами. Наприклад, у школі села Лісоводи, відкрили у 1927-1928 навчальному році, де дівчата навчалися спільно з хлопцями, поруч з хліборобським відділом було відкрито відділ домоводства [41]. Цікавий досвід в цьому плані мали й учні Кутковецької сільгоспгосподарської профшколи. Вони не обмежувались доповідями і практичними порадами для селян, а подавали допомогу в боротьбу з неписьменністю. Так, вони ходили на збір яблук в сад Івахновецького радгоспу, заробили на цьому 25 карбованців і передали цю суму на користь школи лікнепу [42].

Починаючи з 1927 року, в Україні набула поширення і така навчально-організаційна форма нижчої ланки профтехосвіти, як школа сільськогосподарського учнівства. Створення таких шкіл обґрунтовували необхідністю підняти загальний та профосвітній рівень сільського населення, оскільки існуючі до цього заклади не могли цю потребу задовольнити. Такі школи організували, як правило, при великих сільських господарствах. Завдання цих шкіл було визначене у затвердженому в грудні 1927 року Положенні про школи сільгоспгосподарського учнівства. В ньому вказувалось, що

ці школи «мають за свою мету підготувати кадри кваліфікованих робітників, потрібних для розвитку сільгосподарської промисловості і для поповнення відбиваючої і кваліфікованої сили». Далі підкреслювалось, що школи сільгосподарського учнівства мають такі завдання:

- а) дати підліткам практичні при звичаєння в даній виробничій діяльності;
- б) спеціальні і загальноосвітні знання;
- в) суспільно-політичні знання і при звичаєння, потрібні для свідомої участі робітника в соціалістичному будівництві країни [43].

Залежно від потреб окремих галузей господарства школи сільгосподарського учнівства поділялися на: 1) сільські, що забезпечували потреби селян окремого села; 2) районні, організовані при окремих господарствах, які обслуговували відповідні центральні господарські органи (Цукротрест, Украдргосп об'єднання тощо) або окремі сільгоспідприємства зазначених органів. Таких шкіл, по Україні в 1925-1927 рр. було 22. У них навчалося 1320 учнів [44].

У 1925-1926 навчальному році виникла й нова форма сільгосподарської освіти на селі – школи для дорослих (близько 60 шкіл), а з весни 1927 року така форма сільгоспосвіти набула поширення.

Завданням сільгоспшкіл для дорослих було: ліквідувати сільськогосподарську неписьменність дорослого хліборобського населення. Практика перших місяців роботи цих шкіл відчута сільського населення засвідчили, що цей тип навчальних закладів здобув велику популярність у широких селянських колах. Тому в 1923 році було вирішено збільшити кількість цих шкіл майже в'ятеро. Вони працювали переважно взимку, тому стали називати їх «зимовими».

До кожної зимової школи було прийнято по 40 слухачів. Отже, у 1927-1928 навчальному році в них навчалося майже 12 тис. дорослих селян, добуваючи знання про передові методи господарювання.

Зимові селянські школи фінансувалися з коштів місцевого бюджету і коштів фундаторів, які брали на себе ініціативу створення школи. Ці школи виявились найдешевшими закладами сільськогосподарської профосвіти. На кожну з них витрачали в середньому 1600 карб. на рік.

Для того, щоб створити найбільш сприятливі умови для збільшення кількості зимових шкіл для дорослих. Наркомос УСРР вирішив надати право застосовувати ці школи комітетам незможних селян, райвиконкомам, сільрадам та іншим місцевим організаціям і органам.

Навчання у зимових сільгоспшколах для дорослих відбувалося у два терміни: а) зимовий, протягом якого слухачі-селяни відвідували заняття 3-4 рази на тиждень (кожне впродовж 3-4 годин). Під час цих занять викладачі школи і агроном вивчали із слухачами окремі питання сільського господарства, природознавства кооперації, а також загальноосвітнього матеріалу. Кожен слухач знайомив агронома із становищем і хибами свого господарства, після чого вони спільно складали організаційний план для поступового поліпшення господарства, а впродовж року втілювали цей план в

життя: б) навчання тривало і в літній період, коли слухачі школи збираються лише на конференції, на яких під керівництвом агронома розглядати поточні справи сільськогосподарської практики.

Завершення навчання в сільгоспшколах для дорослих співпадало із проведенням в селі Свята врожаю, коли слухачі бали участь у місцевій сільгосподарській виставці, демонструючи кращі зразки власної сільгосппродукції. Тут спеціальна комісія оцінювала роботу селян-слухачів і видавала посвідчення про закінчення школи [45].

Досвід роботи зимових сільгосподарських профшкіл для дорослих було обговорено і схвалено на Всеукраїнській конференції сільгосподарської профосвіти, яка відбулася 26 вересня 1926 року [46].

В ході розширення удосконалення мережі закладів сільськогосподарської освіти нижчої ланки постійна увага приділялась розвитку програмно-методичної роботи в галузі профосвіти. Було здійснено величезну роботу по розробці теоретичних основ змісту освіти, форм і методів професійної підготовки сільської молоді і дорослих селян. Починаючи з 1920 року, в цю роботу для допомоги органам профосвіти включились також науково-технічні ради при ЦК галузевих профспілок, а також науково-педагогічні секції інститутів, зокрема сільськогосподарських.

У навчальних планах профшкіл були передбачені як загальноосвітні і обов'язкові такі дисципліни, як українська мова, російська мова і література, а також, залежно від профілю профшкіл, – природознавство, основи хімії, фізика, іноземна мова, фізкультура. Таким чином намагалися забезпечити оптимальне співвідношення професійного і загальноосвітнього матеріалу. З цього приводу в рішеннях II Всеукраїнської наради в справі освіти (1926 р.) зазначалося: «Всередині учбової програми та плану загальноосвітній матеріал розміщується навколо основного спеціального (професійного стрижня), при тім елементарна грамотність опиниться внизу основного стрижня (живляча його), а складніша (загальна і політична) грамотність буде допомагати та завершувати основний стрижень (живлячись з нього) в ролі загальноосвітньої підготовки» [47].

Одночасно, після численних дискусій про співвідношення професійної і загальноосвітньої підготовки у трудових і професійних закладах освіти та їхньої ролі у трудовому вихованні сільської молоді та підготовці її до участі в сільськогосподарському виробництві [48], освітні органи почали звертати більше уваги підготовці учнів загальноосвітніх шкіл до трудової діяльності в селі. До навчальних планів трудових семирічних шкіл почали ширше вводити, як обов'язковий, матеріал з сільськогосподарського виробництва. Так, окружний відділ народної освіти Кам'янецьчини на новий, 1928-1929 навчальний рік надіслав школам новим навчальний план, в якому, крім інших дисциплін, передбачено обов'язковий розділ – «Програмовий матеріал з сільського господарства, в ньому виділяються основні напрями вивчення цього матеріалу; 1. Боротьба за наступний урожай; 2. Весняні роботи (город, сад, луки та ліси); 3. Як поліпшити та поширити вирощування інтенсивних культур; 4. Видобувна та обробна промисловість, їх значення для сільського господарства; 5. Видобувна та обробна промисловість, їх значення

для сільського господарства; 6. Машинізація та колективізація сільського господарства; 7. Електрифікація сільського господарства; 8. Характеристика природних умов району, школи; 9. Сільське господарювання та будівництво; 10. Дослідна справа [49].

Державні та освітні органи багато уваги приділяли фінансово-матеріальному забезпеченню профосвіти. Важлива роль у цій справі належала профспілкам. Так, у розробленій керівництвом профспілки Всеробітземліс інструкції для культурно-освітнього відділу робітничих комітетів спілки (1921 р.) містився пункт: «допомогти відділу паросвіти по дошкільному та шкільному вихованню, професійному навчанню робітників [50]. У постанові ВУЦВК: Раднаркому УСРР про деякі доповнення до Кодексу законів про освіту від 9 червня 1926 року з цього приводу говорилось: «Кожна професійна школа повинна мати в своїм розпорядженні спеціальні шкільно-помічні установи, майстерні, господарства, бібліотеки, лабораторії, кабінети й інше. Професійні школи, крім коштів, виданих на їхнє утримання з місцевого або державного бюджету, можуть мати спеціальні кошти, складені з сум, що надходять від: а) виробничої діяльності шкіл, б) плати за навчання і в) інших надходжень [51]. Закладом освіти, втому числі й профшколам, виділялись ділянки землі, інше майно з метою поліпшення матеріальних і побутових умов учнів. У губернський Рад Поділля в квітні 1925 року постановив: «Виконкомам вжити заходів до поліпшення матеріального стану студентства та учнів профшкіл шляхом організації інтересів, харчування, надання найбільших комунальних пільг і медичної допомоги [52]. На утримання профшкіл поступали також грошові внески від громадських організацій, окремих громадян. Все це створювало умови для успішної діяльності закладів профтехосвіти.

Отже, в 1920-х роках формування мережі закладів профтехосвіти на Поділлі, в тому числі й сільськогосподарської, розгорталось з урахуванням соціально-економічного становища краю, потреби у кваліфікованих кадрах для вирішення завдань відбудови народного господарства. Основними закладами нижчої ланки сільськогосподарської професійної освіти в цей час стали професійні школи, школи сільськогосподарського учнівства, різноманітні курси. Вони були забезпечені фінансово-матеріальною підтримкою з боку держави, місцевих органів влади, профспілок та інших громадських організацій.

Статистичні дані свідчать про постійне зростання кількості сільськогосподарських закладів профосвіти в 1920-х роках. За даними голови Укрголовпрофосвіти Я.Ряппо, замість дореволюційних 82 сільськогосподарських шкіл ми маємо на 1926-1927 рік уже 208 шкіл [53]. Система нижчої ланки профтехосвіти на Поділлі, які по всій Україні, в цей період постійно удосконалювались.

З кінця 1920-х років у зв'язку із згортанням непу і поворотом компартійно-радянського керівництва до розгорнутого будівництва соціалізму «відбувалася уніфікація освітньої системи, почали запроваджувати уніфіковані програми і плани, єдині форми навчання. В розвитку профосвіти УСРР, як і інші союзних республік, наступив новий етап.

Список використаних джерел:

1. Про введення в дію Кодексу законів про народну освіту. Постанова ВУЦВК від 22 листопада 1923 р. // Культурне будівництво в Українській РСР : зб. докум. і матер. – К. : Держкомітетвидав України, 1960. – Т.1: (1917 – червень 1941 р.). – С.156.
2. Нариси історії українського шкільництва (1905-1933 рр.) : навч. посібник / В.О.Сухомайська та ін. (ред.). – К.: Заповіт, 1946. – С.24.
3. Профтехосвіта України. ХХ століття. – К., 2004. – С. 27.
4. Лисий А.К. Про стан цукрової промисловості Поділля після закінчення громадянської війни / А.К. Лисий // Проблеми економічної географії : тези доп. наук. конференції. – Кам'янець-Подільський, 1955. – С. 72.
5. Нариси історії Поділля. На допомогу вчителю. – Хмельницький, 1990. – С. 223.
6. Там само. – С. 223.
7. Там само. – С. 215-220.
8. Ресент О.П. Україна між світовими війнами (1914-1939): Події. Люди. Документи. Нариси історії / О.П. Ресент, І.Л. Коляда. – К. : Школа, 2004. – С. 333.
9. Культурне будівництво в Українській РСР : зб. докум. і матер. – Т.1: (1917 – червень 1941 р.). – К., 1960. – С. 160.
10. Там само. – С. 161.
11. Поділля в період відбудови народного господарства (1921-1925 рр.): Док. і матер. – Вінниця, 1959. – С. 440.
12. Там само. – С. 339.
13. Там само. – С. 339.
14. Профтехосвіта України. ХХ століття... – С. 436.
15. Там само. – С. 3.
16. Поділля в період відбудови народного господарства... – С. 39-40.
17. Там само. – С. 40.
18. Там само. – С. 100-101.
19. Там само. – С. 212.
20. Там само. – С. 212.
21. Там само. – С. 213.
22. Там само. – С. 213.
23. Там само. – С. 214.
24. Там само. – С. 214.
25. Там само. – С. 212.
26. Там само. – С. 212.
27. Там само. – С. 214.
28. ЦДАГО України, ф.166, оп.4, спр.462, арк.22.
29. Поділля в період будівництва народного господарства ... – С.492.
30. ЦДАГО України, Ф.166, оп. 4, спр. 462, Арк. 22.
31. Культурне будівництво в Україні РСР : зб. док. і матер. – К., 1960. – Т.1 (1917- червень 1941 р.). – С.162.
32. Червоний кордон. – 1926. – 20 жовтня.
33. ЦДАВО України, ф. 166, оп. 1, спр. 190, арк. 4.
34. Червоний кордон. – 1926. – 23 жовтня.
35. Червоний кордон. – 1926. – 22 квітня.
36. Промышленность и рабочий класс УССР (1921-1925 гг.) // Докум. и материалы. – К., 1956. – С. 290.
37. Червоний кордон. – 1926. – 18 вересня.
38. Поділля в період відбудови народного господарства ... – С. 413.
39. Червоний кордон. – 1926. – 20 жовтня.
40. Червоний кордон. – 1927. – 19 жовтня.
41. Червоний кордон. – 1927. – 15 листопада.

42. Червоний кордон. – 1928. – 08 вересня.
43. Профтехосвіта України. XX століття. – С. 448.
44. Лікарчук Ігор. Підготовка робітничих кадрів в Україні в 1920-1929 рр. / Ігор Лікарчук // Шлях освіти. – 1991. – №2. – С. 43.
45. Червоний кордон. – 1926. – 22 жовтня.
46. Там само.
47. Профтехосвіта України. XX століття. – С. 34.
48. Мазуренко Світлана. Трудове навчання в сільськогосподарських закладах освіти України (20-ті роки XX ст.) / Світлана Мазуренко // Трудова підготовка в закладах освіти. – 2002. – №4. – С. 42.
49. Освіта Кам'яниччини. Бюлетень Кам'янецької інспектури народної освіти. – №1. – Січень-лютий 1929. – С. 18-28.
50. Бюлетень Юрбюро ВЦСПС. – 1921. – №4. – С. 139.
51. Культурне будівництво в Українській РСР (1917-1927 рр.) / Док. і матеріали. – К., 1959. – С. 181.
52. Поділля в період відбудови народного господарства.. – С. 496.
53. Ряппо Я. Народна освіта України за 10 років революції / Я. Ряппо. – Харків : ДВУ, 1927. – С.81.

The article with problems of formation and activity of agricultural institutions in professional education of Podilia in the 1920 s.

Key words: *vocational technical education, agricultural professional school, school of agricultural apprenticeship, agricultural courses, rural professional school for adults, curricula, financial and material maintenance.*

Отримано: 27.03.2013

УДК 94(477.43)«19»:32.9

С. А. Ткач

ГЕНЕЗИС ОРГАНІЗАЦІЙ ПОЛІТИЧНИХ ПАРТІЙ У ПОДІЛЬСЬКІЙ ГУБЕРНІЇ НА ПОЧАТКУ ХХ ст.

У статті на основі архівних джерел та наукового доробку вчених, проаналізовано початковий період формування політичних партій в Подільській губернії початку ХХ ст., визначені його хронологічні рамки та основний зміст.

Ключові слова: *початковий період, політична партія, Поділля, Подільська губернія, РСДРП, ПСР, РУП, УСР, Бунд, Поалей Ціон.*

Сучасна вітчизняна історіографія відзначається переосмисленням становлення та діяльності багатьох історії політичних партій в Україні кінця ХІХ – початку ХХ ст. Зусиллями учених створені узагальнюючі монографічні дослідження з історії окремих політичних партій, які діяли на території України. Серед досліджень останнього часу, присвячених вивченню історії українських політичних партій, варто виділити праці О. Висоцького [33], О. Голобуцького [35], В. Головченка [36], А. Голуба [37], Г. Касьянова [41], А. Павка [48]. Серед науковців, які вивчають історію російських політичних партій, заслуговують на увагу монографії М. Леонова [42], К. Морозова [44], С. Тютюкіна [51], І. Урилова [53], В. Шелохаєва [54].